

Slavo Kalný

Sedliacky kráľ

Vstával som z postele... Obliekal sa, keď vtrhli do dverí. Ani obrátiť som sa nestihol... Ihneď strieľali. Videl som ich v zrkadle. Aj seba som videl umierať... vraví z posledných síl Áchim.

V BÉKEŠSKEJ ČABE pred veľkým evanjelickým kostolom na hlavnej ulici, ktorá je aj námestím, kľačí a vzlyká dvadsaťpäťtisícová procesia. Skrúšene sa modlí Otčenáš. Kľačí aj pri trúchlloreči farára Pavla Koreňa:

ONDREJ ÁCHIM, verný syn Dolnej zeme našej, narodený z otca Ondreja a matky Eleny Prístavok, 16. marca roku pána 1871 v Békešcabe, po základných školách tunajších v nadobúdaní učenosti pokračoval na gymnáziu v Sarvaši, kde pred ním žil a vieru v náš lepší život rozdával Samuel Tešedík. Do stavu manželského vstúpil v dvadsiatom treťom roku svojho života s Elenou Rajtár. V láske a vernosti zotrval s ňou šesťnásť rokov a šesť mesiacov, pričom Hospodin im požehnal štyri dietky, z ktorých dcéra prvá predišla otca do večnosti. V týchto chvíľach Ilka, Marka a Ondriško otca svojho oplakávajú vedno s matkou. Občianstvo chudobné si ho už v mladosti uctilo vyvolením za zástupcu svojho v meste rodnom a päť ráz za krajinského poslanca v Uhorskom sneme. V srdciach ľudu bol a na večné časy zostane kráľom chudobných dolnozemskej sedliakov...

V ČABE je trinásť cintorínov. Hoci som ich prechodil, dôvernejšie poznám iba ten veľký, hlavný, kde pochovali aj Áchima. Vyše polstoročia tu bol hrobárom Stanko báči, obdivuhodný kronikár hrobov a osudov. Podvečer, keď ztvoril bránu, sadli sme si na lavičku pri márnici. Hoci Áchimov hrob nekopal, najradšej rozprával o ňom. Veľa sa dozvedel o ňom od tých, čo sa mu prišli pokloniť. Prichádzali ministri, ablegáti, biskupi, slovenskí vzdelanci z pôvodnej vlasti, učiteľia, básnici, študenti. V pamäti mu však najväčšmi zakotvil poslanec Uhorského snemu a neskorší predseda československej vlády Milan Hodža.

Nie je vo zvyku nad hrobom klamať, vraví báči a presviedča ma, že niet takej kroniky, v ktorej by bolo toľko príbehov a svedectiev o živote mŕtveho, aké si vypočul on. Večer, keď sme šli domov, cestou sme sa zastavili na víno. Kráľ sedliakov sa v jeho rozprávaní premieňal na legendu. Bol som rád, že nie na legendu o svätom, ale na rozprávanie o prostom človeku so žičlivým dolnozemsých srdcom. Vedel aj vystrájať. Och, a ako!

Keď Ondreja Áchima zvolili za poslanca až do Pešti, prišiel sa poďakovať voličom aj na Jaminy. V tom čase tu žili zväčša drobní roľníci, ná denníci a furmani zvaní kubikoši. Bezzemkova mali syte dni počas žatvy, kubikoši najmä v čase povodní. Keď sa vyliali Kereše a ľudia volali o ratu, mesto chtiac-nechtiac muselo kubikošov štedro platiť, lebo pri sypaní hrádzí a spevňovaní brehov neraz nasadzovali život.

Svojho ablegáta očakávali pred Hegedüsovou krčmou, kde sa už tradične schádzavali. Tentoraz im však Áchim odkázal, aby prišli s povozmi i na koňoch. Vraj zažijú oldomáš, o akom nechyrovali. Ale načo sú na oldomáš dobré vozy a kone?! Poslanec prišiel na bričke. Fičúrsky rozkročený im oznámil, že potiahnu na FIUME. Kam? Na Fiume?! Nech si robí dobrý deň z iného, ale nie z nás. Podaktorí sa urazili, ďalší sa nazdali, že má svoj rečnícky deň a slovenské Jaminy si pomýlil s parlamentom. Nehrkol si na guráž už cestou sem?

Fiume je prituhý tabak, Ondriško náš!

Aký prituhý, keď naň máme. Dnes sa nášmu Hegedüsovi vyhneme. Pohrdneme aj Jaminami. Dnes sme zapriahli pre seba, pre vlastné potešenie. Vysadneme na vozy a krížom cez mesto potiahneme na Fiume. Musíme sa uspokojiť s Fiume, priatelia moji! Fajnovější podnik mesto nemá. Sľubujem vám, že si hrkneme z trúnkov, aké poznajú iba fajnové gágory.

U Hegedüsa, pravdaže!

Áchim preťal smiech chlapov bičíkom. Frajersky ním plesol do vzduchu, kôň potiahol bričku, takže mu uverili aj neveriaci Tomášovia. Nezabudnite na pesničky, volá poslanec. Cestu mal akiste vopred premyslenú, lebo tiahli cez honosné ulice a námestia. Voliči odušu spievali slovenské pesničky... A veruže nejedna bola štiplavejšia ako feferónka. Ctihodné dámy v oknách a na trotoári si prikrývali tvár a zapchávali uši, no nie natoľko, aby nepočuli a nevideli, čo sa robí. Horšie bolo, že plebejská karavána vtiahla do noblesného podniku bez bielych košiel a čiernych oblekov, ba dokonca bez objednávky. Toľko čižiem a bagančí Fiume ešte nevidelo.

Prvá vstala a manifestačne opustila kaviareň miestna honorácia. Nasledovali ju mariášoví štangasti, sediaci pri svojom vyárendovanom kartárskom stolíku. Na prekvapenie svoje príťažlivé zadočky zdvihli aj vyfintené slečinky.

Hoci tušili kšeft, nevídané dobrodružstvo a patrili k inventáru podniku, zhrozený majiteľ sa o svoj „inventár“ obával.

Každý si objedná podľa chuti!

Objednávku začul aj nešťastný majiteľ. Odvďačil sa poklonou, a keď videl, že votrelci nič nebantujú, neničia, zdalo sa, že sa upokojil. Naostatok, vo Fiume sa týmto „hostom“ na borg nedáva. A tak si na svoje prišli čašníci i muzikanti. Vydžrali až do záverečnej – do rána.

Keďže spiatočnú cestu FIUME – JAMINY potrundžená karavána absolvovala po novej, neprebádanej trase, dala o sebe vedieť aj zvyšku vároša. Tej noci mesto veľa nenaspalo. Preto aj pobúrenie bolo celomestské. Zato v plebejských Jaminách bol sviatok. Sviatok najmä v dušiach kubikošov, tí o nájazde na Fiume mesiace rozprávali u Hegedüsa a neskôr i na lavičke pred márnicom báčimu Stankovi.

I KEĎ SA Z NAJNOVŠÍCH máp vytráca pomenovanie Jaminy a nahrádza sa novým ERZSÉBETHELY, v myšliach domorodcov zostali Jaminy Jaminami. Majú aj svoj jedinečný rodný list vystavený roku 1717 u kráľovského prefekta v Segedíne. Traja impopulátori, čiže prieskumníci osídlenia – Jakub Valent z Čeloviec, Ján Sekera z Hradišťa a Ján Duna z Mýtnej –, po dôslednom preskúmaní kraja uviedli, že sa chcú usadiť v Čabe. I keď je tam pusto, veria, že Slováci dokážu aj podmočenú kyslastú zem premeniť na chlebové polia. A tak sa stalo, že čoskoro za nimi priputovali prví kolonisti aj so svojím učiteľom Laurentom Matheidesom. Vďaka nemu vznikli v Čabe prvé dve slovenské školy.

Začiatky mali ťažké, lebo okrem močiarov a komárov tu nebolo ničoho, ani kameňa na stavby, ba ani dreva na kúrenie. Prvé domce stavali z vaľkov, zastrešovali ich slamou, šachorinou, len aby ušetrili na vzácnej drevine, ktorú museli voziť alebo splavovať po Kerekešoch až z rumunského Banátu.

Súčasnú dlhokánsku ulicu Jamín zastavanú prízemnými gazdovskými domami sú pospájané záhradami a dvormi. Vytvárajú najrozsiahljšiu prímestskú oblasť – „veľkodedinu“ Čaby. Ak dakto chce prejsť ulicu z jedného konca na druhý a nechce prísť o nohy, musí vysadnúť na bicykel. Nečudujme sa, že aj na Jaminy prichádzajú jasnovidci predpovedať ich skorý zánik: vaše imanie berie veľa plácu a dáva málo úžitku. Ľudia a domy nerastú do šírky, ale do výšky. K oblohe. S duchom času!

I keď nad Jaminami kdekto ohŕňal nosom a vopred ich pochovával, stal sa opak – vzkriesenie! Po zmene režimu, keď aj stokrát oklamaní uverili, že moje je naozaj moje, úspory začali premieňať na vykachličkované kúpeľne, drevom obložené manzardky, na väčšie okná a pestrejšie fasády. V záhradách vyrást-

li ďalšie hrušky i višne, hriadky kvetov i zeleniny, na dvoroch pribudlo hydiny. Duch času nahral Jaminám: lepšie bývajú i ľahšie prežívajú drahotu.

JAMINY podnes majú svoj štýl života, svoje legendy i čárdy s vlastným vínom, kde sa darí klebetám i spomienkam. Majú svoje obchody, krčmy, svojich lekárov, družiny i školy (iba jediná s výučbou slovenčiny), majú svoj starobinec i cintorín a na krížoch skrížené mená: z Liptáka sa stal Liptay, zo Sýkora Szi-kora, zo Žilinčana Zsolnay.

JAMINY sú však podnes živým a činorodým „skanzenom“ pripomínajúcim Čabu z čias poslanca Áchima.

ÁCHIMOVCI vlastnili stopäťdesiat jutár zeme. Bývali v meste, no gazdova-li na salaši. Keďže sa patrilo, aby zámožný otec mal zo syna vzdelanca i pána, synátor Ondrej musel do gymnázia v Sarvaši. Veľmi sa však nepreslávil – ani učením, ani správaním. Pred začiatkom školského roka vraví otcovi:

Ja ta už nejdem, tatko.

Akože nejdeš, keď ideš do šiestej!

Mňa to ich slávne učenie akosi nebaví.

Tak mi láskavo povedz, čo ťa baví. Chceš vari po celý život chodiť v čiž-mách?

Chcem žiť ako ty, otec. Z roboty, zo zeme, gazdovať.

Ako myslíš... Toľko viem, že nútené učivo osov neprináša. Ale zapamätaj si: z mesta odídeš. V meste sa negazduje. Pôjdeš na salaš. Na tvrdú hlavu niet lepšej školy ako salaš. Ešte ma ty budeš prosiť, aby si mohol do školy, do mes-ta, do Pešti!

Mladý Ondrej gazdoval na salaši vzdialenom od mesta dvadsať kilometrov. Áchimovský salaš nebol obyčajnou samotou s vahadlovou studňou prosiacou Boha o chlieb a vodu, lež statkom, kde robilo veľa čelade. V kuchyni sa vyvá-ralo pre pastierov i žencov, na široširokom dvore bez ohrady kotkodákala a gago-tala hydina, krochkali bagúny, popásali sa dlhorohé kravy, kone do roboty i na parádu a čriedy oviec.

Salaš Áchimovcov priťahoval aj kamarátov z mokrej štvrte: Ondrej predsa vie, čo sa patrí. Ondrej vedel uhostiť kamarátov i aristokratické partie, hercov i policajtov. Má z čoho! Páli terkelicu, hruškovicu, rok čo rok prikupuje sudy na víno a dohánu vysuší hádam pre župu. Nejedna „vizita“ sa skončila mulat-šákom, a hoci spoločnosť bola zašitá, už ráno kolovali chýry, čo sa robilo u On-dreja na salaši.

Pravdaže, mal aj chvíle, keď zratúval premárnený čas, strovené zlatky a za-mýšľal sa nad ženinými výčitkami. Lumpačky nerobili dobré meno ani salašu. Vtedy prichádzal k vatre s pôltom slaniny, s vreckom tabaku, demižónom ví-

na a vedno s čeladou zajedali opekanú slaninu. Chlapom skúpym na slovo sa rozväzovali jazyky, gazdovi približovali svoj svet i svoje myslenie. Vďaka tomu, že rozumel po slovensky a slovenčine sa nevyhýbal, boli k nemu otvorenejší, úprimnejší.

Na svojho hostiteľa zo salaša nezabúdali ani kamaráti z mesta. Otvárali mu futrované dvere, zdôverovali sa s grifmi kšeftov i politiky. Ctižiadostivý Ondrej informácie vstrebával, pozornejšie sledoval noviny, učil sa ich čítať aj medzi riadkami. Keď mu uverejnili prvý článok, vyskakoval po plafón. Vďaka známostiam a majetnosti rodiny sa stal členom mestského zastupiteľstva za vrstvy platiace najvyššie dane.

Slúžny Elek Seiler mu bokom od iných žoviálne vraví:

Som rád, že si medzi nami, Andráš. Svoj prišiel k svojim. Ále, kamarát môj, ver mi... Nerád počúvam, že sa na salaši bratříčkuješ s bírešmi.

Nerozumiem.

Kupuješ si ich jedivom, tabakom. Vraj im platíš o polovicu viac, ako sa patrí. Pamätaj na moje slová: Ak si ich pripustíš k telu, vykrúčia ti krk.

Nemyslím. Mám čisté svedomie. Pred nimi. Aj pred vami.

Na čo narážaš?

Hoci aj na krach Čabianskej banky.

Vieš dobre, že vinník spáchal samovraždu.

Jediný vinník? Iba on sám stihol zdefraudovať sedemdesiattisíc?! Roľníci si odkladali zlatku k zlatke – teraz sú na mizine.

Ondrej, stratil si grajciar?

Našťastie nie. Ale nestratili ani Zsilinszkovci. Zrazu im padol do náručia deväťstojutárový majetok. Skade, od koho, za čie peniaze? Čo si s nimi počnú, keď dosiaľ k chlebovej robote ani neprivoňali?

Áchim ešte nebol politikom, taktika a stratégia boli preňho cudzími slovami. Mal však cit pre spravodlivé rozdelenie chleba. Keďže mu ľudia verili a poznali aj jeho postoje, vyvolili si ho za predsedu Ľudového spolku. Grupovali sa v ňom skúsení sedliaci, remeselníci, sociálne citiaci učitelia, prirodzení vodcovia bezzemkov a starostovia obcí. „Vzdialeným“ krstným otcom spolku bol erudovaný Hodža, poslanec za Dolnú zem. Ľudový spolk sa čoskoro pretvoril na hnutie, v ktorom žila družstevná idea. Áchim ako jeho predseda sa prezentoval precízne skoncipovaným návrhom pracovnej zmluvy medzi statkárom a námezdným robotníkom. Zmluvy odporúčal uzatvárať krátko pred žatvou, a nie v zimných mesiacoch, keď nik nemôže vedieť, či bude obilie pováľané, žatevné roboty sťažené alebo ľahšie. Nástojil aj na vopred určenej minimálnej mzde, lebo mnohí statkári platili, ako im to vyhovovalo.

Nemohol dopísať vetu, a na radnici už vedeli. Náš Andráš je usilovný. Pracuje aj za naším chrbtom.

Keď už si taký ľudomil, vyklop pravdu: Kedy ty uzatváraš zmluvy?!

V zime. Ako iní. Ale oteraz starú zmluvu nahradím novou, spravodlivou. A to je aká – spravodlivá? Uvedomuješ si, čo hlásaš, čo presadzuješ? Statkár musí plánovať, kalkulovať s každou zlatkou. Čo ak prídu lejaky, záplavy? Z čoho zaplatím „sťaženy zber“, keď mám vopred odrátanú každú zlatku?

O to väčšmi sa zmluvy musia uzatvárať krátko pred žatvou, pred zberom, a nie pol roka dopredu – v zime!

Roku 1905 vstúpil do sociálnodemokratickej strany a kandiduje za poslanca do parlamentu. Jeho protikandidátom je námestník ministra školstva, čabiansky rodák, ostrieľaný borec a dlhoročný poslanec Dr. Mihály Zsilinszki. Hoci advokáta podporovalo mestské zastupiteľstvo, Pešť i noviny, vo voľbách dominoval „sedliacky politik“ Ondrej Áchim.

Po voľbách sa prišiel poďakovať aj do Slovenského Komlóša. Na tábore ľudu ho vívalo štrnásťtisíc roľníkov a jeho oddaný prívrženec starosta Lehotský.

Reční: V parlamente sa mi smejú. Smejú sa mojej sedliackej reči a čižmám. Vraj mi z nich trčí slama. Vraj takého v parlamente ešte nevideli. Ale k rečníckemu pultu ma pustili.

Smiech.

Moji milí, v parlamente sa veľa reční a málo robí. Najmä pre vás, drobných roľníkov a remeselníkov, sa nerobí vonkoncom nič. Vykričal som im všetky nepravosti a svinstvá.

Lenže oni majú Darányiho zákony!

Ale my máme pravdu. Nikoho nemôžu donútiť pracovať bez zmluvy. Darom vás zatvárajú, žandármi nútia pracovať. Pokiaľ sme svorní, jednotní, veľa nezmôžu. V našej župe štrajkuje tisícpäťsto žencov. Ani Zsilinszkovcom v Čabe nemá kto kosiť.

A to je múdre?!

Nebojíš sa Boha?!

Neobávajte sa, bratia, sestry. Úrodu na poli nenechajú. Toľko chochmesu oni majú.

Za Áchimovým slovom putujú v procesiách, tábory ľudu sa premieňajú na odpor voči Pešti. Odbojná politika sa opatrnejším predákom sociálnej demokracie nevidí: Pozor, páni! Ten sedliak vyvoláva nepokoje, burcuje bedač. Kvôli nemu nám hodia na krk vzbury, prevrat.

Áchimovi dohovávajú, no on si nedá povedať, hoci mu pri uchu hvizdla už druhá guľka.

Musíš byť opatrnejší, vystríha ho Hodža. Politika hlavy dvíha, ale aj stína. Zasa mi chceš kázať o taktike, stratégii?

Aj tie patria k politike. Pouvažuj o inej strane. Hoci roľníckej. Sedliactvo máš v krvi.

Čo budeš potom ty robiť, čo s tvojou agrárnou, podpichoval priateľ priateľa, no Hodža vážne hovorí: Primkneme sa k sebe bližšie.

V tých zákerných dňoch, keď poslanca opäť prepadli a na salaši mu zhorelo humno, vznikla sedliacka garda. Vznikla na podnet nepriateľa, ktorý sa pred ničím nezastavil. Kto je ohrozovaný, musí sa brániť, vraví si Áchim, i keď dobre vie, že opäť mu prichodí hlboko siahnuť do vrecka.

Odvtedy dve stovky odhodlaných kubikošov a bezzemkov sprevádzajú svojho poslanca na riskantné podujatia. Hoci ich zbraňou sú biče, palice a šteky, peštianske noviny ich opisujú priam hrozivo:

Zhrčení ozbrojenci, žoldnieri platení tabakom a trúnkom, sú schopní všetkého: pustošia krajinu, burcujú pokojamilovných obyvateľov. V noci tancujú pri vatrách, podpítí vysadajú na kone a vozy s fakľami v rukách, vzbudzujú strach a hrôzu. Dožijeme sa odvolania poslanca?

Sedliacka strana získala množstvo prívržencov. Populárny predseda kúpil aj noviny, do ktorých píše vzbúrenci, sedliaci a učitelia. Áchim ako žurnalista sa v mnohom podobá Áchimovi rétorovi. Čo na srdci, to na jazyku. Udalosti komentuje bez servítky, na svetlo vynáša zrozumiteľne napísané súdy: Z dvadsať miliónov nášho obyvateľstva štrnásť miliónov nemá ani jutrik. Roľník nemá čo do úst. Slováci nám odchodia do rumunských vrchov i Báčky. Žiadame tajné hlasovacie právo pre každého, či platí alebo neplatí dane. Za čo má platiť, keď nič nemá? Som za zdaňovanie progresívne: čím viac vlastniš, tým viac musíš platiť. Iba tak získame pre bedač peniaze na lekárske ošetrovanie, lieky, pre nadané deti do škôl.

Mal aj svojský humor. Keď okolo jeho salaša dozrievali melóny, rajčiny a papriky, keď tabačiari pri ohni opekali kukuricu, gazda akoby mimochodom vraví:

Noviny sú drahé. Čitatelia ich nie sú schopní zaplatiť. Ozaj, čítate svoje novinky?

Chlapi sa pomrvili, čosi si vraveli, a tak pokračoval. Nebyť vás, tabačiarov, nežijú ani naše Sedliacke noviny. Ak utŕžime za machorku, novinky nám neumrú, budú žiť.

Máme šťastie, že náš dohán sa kupuje. Aj trafike je drahý.

Na poli je lacnejší, povie Áchim, usmeje sa do seba, lebo tentoraz mala dobre premyslené, ako nachytať na hruškách „dvojakú vieru“ tabačiarov. Poďako-

val sa im za robotu cez soboty a nedele a oznámil, že v nedeľu večer príde na salaš kňaz slúžiť bohoslužby.

Sme predsa veriaci. Prichodí nám myslieť na čisté svedomie i dušu. Farár je v Čabe nový, neokukaný, môžete sa smelo vyspovedať.

Lutujem, ľutujem, ozývalo sa pri spovedi tabačiarov pod hviezdami, no farár im sonórnym hlasom vraví:

Ja zasa ľutujem vášho gazdu. Je k vám žičlivý ako nik, no tabak mu jednodaj mizne. Chutí vám z nakradnutého bafkať, potahovať?

Iba do jednej fajočky som si.

Ale koľko ráz! Kam sa podeli tri mechy z voza?

Jeden som... no predal. Fajčiari za našou machorkou priam divejú, vraví mládenec a tvári sa, akoby tabaku robil reklamu.

Koľkí ste predávali, zahrní kňaz otázku vedno s výčitkou. Zdvihnite ruky! Ešte vždy sa spovedáme.

Zdvihla sa ruka prvá, druhá, farár sa náramne mračí, lebo niet tabačiara bez zdvihnutej ruky.

Bokom stojaci gazda prikrytý tmou sa už nezdržal smiechu: Stačí, pán farár, stačí. Chlapi, nemosúrte sa, trochu som si na váš účet zažartoval. Tento kňaz nie je kňaz, ale môj kamarát Ištván, herec z Pešti. Kvôli vám a tabaku som ho sem dolifroval.

REČNÍ V PARLAMENTE: Nehovorím iba za seba, páni poslanci. Hovorím za gniavený dolnozemský ľud a opakujem: Vláda, ktorá zabezpečuje práva iba hŕstke privilegovaných, je vláda nedobrá, chorá ako spoločnosť, v ktorej žijeme. O základné práva oberáte väčšinu.

A ty kam patríš?

V parlamente zatiaľ k menšine. Ale časy sa menia.

Vďaka tvojej sedliackej garde.

Chudobe dávkuje práva po kvapkách, no sebe dožičíte v demižónoch a sudoch.

Poslanci pískajú, dupocú, okrikujú „paraszta“ v čižmách. Po prejave prichádza za ním iba Hodža, podáva mu ruku a za prejav ďakuje.

Milan Hodža, poslanec s autoritou a excelentným perom uznávaným aj Pešťou, približuje Áchima aj svojim čitateľom. Ktože je to ten dolnozemský buntovník? Aj meno má čudné, dobreže nie turecké či rumunské. Ako vyzereá? Nuž, fúzy má parádne. Aj čižmy vyglančené. Oči otvorené, úprimné... Ako voľné dieťa dolnozemskej pusty, strojný čabiansky sedliak. V parlamente pôsobí na mňa ako divá ruža presadená do skleníka, v ktorom sa náramne ťažko dýcha. Ocitol sa medzi elegantnými, navoňavkovanými, jemnými pánmi. Len-

že veľkomožní excelenciáši hľadajú na neho ako na čudo, ktoré je v parlamente omylom, alebo sem len zablúdilo. Správajú sa k nemu ako bumbaji. Zabúdajú, že pochodí z najväčšieho sedliackeho mesta Dolnej zeme, v ktorom žije tridsaťpäťtisíc Slovákov. Prečo by sedliak nemohol byť ablegátom, keď získal viac hlasov ako jeho urodzený protivník?

Áchim naďalej burcuje dediny a svojou jazdou plaší meštiakov. Rodina veľa z neho nemá, lebo sa naplno oddáva politike. Stáva sa však, že nielen politike.

V peštianskej kaviarničke na ulici Rákoczi utca, kde ho poznajú aj slečny, jedna si mu sadne na kolená. Čo objednáš, holúbok? Objíme ho, vtom prskne žiarovka, fotograf stlačí spúšť – a objednaný škandál je zavŕšený. Na druhý deň Áchim skúpi noviny, no obrázok nikde. Išlo o náhodu? Premýšľa a čuduje sa, že nevyužili taký tromf.

Hoci naďalej po celý čas písal a rečnil ako predtým, nik mu nič nevyčítal, správali sa k nemu, akoby nejestvoval, akoby ani nestál za slovo. Robím politiku tak mizerne, alebo čo sa deje? Netuší, že pred búrkou býva ticho, že aj vo vysokej politike je mlčanie najzákernejšie.

Vyššie pol roka ho sledovali, zbierali obvinenia, platili za udania, zaznamenávali každé slovo, krok i počín. Udreli v najneočakávanejšej chvíli, uprostred žatvy.

Odoberáme vám politický mandát! Zakazujeme vám politickú činnosť! Zastavujeme Sedliacke noviny!

A to už ako, páni? Akým právom, skričí, no práva sa nedovolá. Podľali ho ako mocný dolnozemský agát, vyvrátili aj s koreňmi. Áchimovi sa zrúti svet, pre ktorý žil. Nevedel si predstaviť život bez politiky, novín a svojich zástojov bedače.

Rany si prišiel lízať domov. Nevychádzal z domu, kašlal na žatvu, chvíľami sa správal ako pominutý, akoby sa mu nechcelo žiť. Ilka ho utešovala, cítila s ním, no jemu sa podchvíľou zazdalo, že sa pretvaruje a je spokojnejšia, že ho má na očiach, je rada, že politika pred ním pribuchla dvere.

Zrúknite na ženu: Prečo nič nevravíš?

A čo mám vraviť? Pomôže ti ľutovanie?

Čuš, radšej čuš! Si šťastná, že ma vykopl!

A to máš skade?

Viem čítať aj v očiach.

Tak si čítaj, len si čítaj... Ale aj zo svojich, ak máš svedomie.

Zavri konečne zobák!

Dovtedy tichá a ustráchaná Ilka, vidiaca vo svojom mužovi dobreže nie Boha, začala zo seba sypať výčitky, akoby ich mala naučené, akoby s nimi spávala

namiesto muža. Vykričala mu fičúrstvo, sukničkárstvo, dobrodružstvá s peštianskymi herečkami, „aj kurvami, aby si vedel“!

Vstal a zdvihol ruku, že udrie.

Udri, len udri, zúfalo skričala, zo šuplíka vyhadzovala účtenky za hotel a chľast v izbe, anonymy, listy plné vyhrážok jemu, žene, deťom. Tomuto ty vravíš život? Povedz, hrdina, pán politik, čo mám robiť? Mám za takýmto životom nariekať, alebo ho preklínať?!

Hoci prekvapený a zaskočený, stihne sa frajersky brániť. Dušička moja, Pešť nie je kláštor. Politika nie je modlenie.

Ondriš, preboha, spamätajte sa! Máme deti, krásne deti... Na deti nemyslíš?

Prepáč, Ilka, neplač. Upokoj sa. Nie som vo svojej koži. Viem, že to nemáš pri mne ľahké.

Ja som vnuk Juraja Dóžu.
Za ľud plačúci krpčiarsky zeman.
Hej, veľkopáni, dáme sa do reči?
Leto je horúce a ľud chce kosiť.
Hej, veľkopáni, vidíte biele päste koscov?
Potulný ľud Juraja Dóžu
svätým hnevom vás zaplaví.
Hej, veľkopáni, čo bude s vami,
ak sa tento ľud pohne?
Kam budete utekať
zo zbojnických hradov vašich?

ENDRE ADY

MONSTREPROCES vo Veľkom Varadíne (dnešná rumunská Oradea) bol pripravovaný dlho a precízne. Keďže išlo o proces výsostne politický, na ktorom mali záujem najvyššie vládne kruhy, jeho réžiu zverili rutinovanej súdcom a žalobcom. Prisľúbili im kráľovské honoráre a po želateľnom rozsudku aj bakšiš od veľkostatkárov. Svoje úlohy dostali aj pozháňaní sudcovia.

Proti tendenčnému procesu brojil Hodža, obžalovaného veršami i slovom publicistu obhajoval básnik Ady. Obaja boli aj na procese. Hoci svojho advokáta a obhajcu mal aj Áchim, práve on – obžalovaný – prekvapil profesionálny tabulárny súd vlastnou obhajobou, replikami, neočakávanou charismatickou rétorikou, ale aj výpadmi a slovami bez servítky.

OBŽALOBCA: Obžalovaný je predovšetkým burič. Búra zákonné práva a normy spoluzití, uráža a špiní čestných občanov, vlastencov. Útočí na vládu koalíciu, výsostne veľkostatkársku spoločnosť. Svoju voľne vytyčuje pracovný čas, uzatvára ponižujúce pracovné zmluvy, vytvára nezákonné sedliacke spolky. Darányiho zákon nazýva nezákonným, uráža a osočuje aj senát.

S ironickým podtextom sa pridáva aj sudca:

Vraj sme drahí. Odporúča nám zlacniť súdne trovy.

Ctený súd, ste vari lacní? Tento súd ma dosiaľ stál dvanásťtisíc a osemsto zlatých.

Obžalovaný, neskáče do reči.

Prepáčte, nemôžem za svoju náturu.

Od prvého dňa ste bezočivý, provokujúci. Používate vulgárne, surové slová.

Ospravedlňujem sa, slávny súd. Ale ak sa moje slová označujú za surové, vedzte, že oveľa surovejšie a neľudskejšie sú okolnosti, ktoré ma k takýmto slovám nútia.

Nie ste na tábore ľudu!

Pán predseda, ani husí gagot na Kapitole neznel ako spev škovránkov. A napriek tomu práve husí gagot zachránil Rím. Rimanov včas upozornil na prichádzajúce nebezpečenstvo.

Obžaloba navrhuje šesť rokov väzenia!

Súd Áchima oslobodzuje!!!

Nadšenci si svojho kráľa vynášajú na pleciah. Zhrčení režiséri procesu nechápu príkaz Pešti – oslobodiť. Prečo?

Pešť však vie svoje. Pešť nerobí politiku jedného dňa, ovláda taktiku, stratégiu, vie si vyrátať, čo by nasledovalo po odsúdení. Finančne aj tak pustil žilou. Predvídavo sa obávali Áchimových nespočetných stúpcov, uhorských roľníkov, bezzemkov, ohlasu v tlači a na táboroch ľudu. Za pravdu im dal aj jeho triumfálny návrat do Čaby, kde ho pred stanicou vítal desaťtisícový zástup. Pešť sa obávala aj nepochopiteľného priateľstva básnika Adyho so sedliakom, nevraviac o priateľstve ostrieľaného poslanca Hodžu s týmto niktošom. Práve Ady a Hodža ovplyvnili a proti Pešti naladili desaťtisíce.

Sprvu konzervatívny mládenec Ady sa zradikalizoval za pobytu v Paríži. Hoci pochádzal zo šľachtického rodu, odsudzoval feudálne myslenie statkárov. V čase procesu novinárčil vo Veľkoveľkárskom denníku. Poznajúc ľudí i okolnosti, dokazoval tendenčné politikum procesu.

Hodžovou kartou bola najpočetnejšia vrstva – roľníctvo. Na Dolnej zemi, vrátane Banátu a Báčky, sa usiloval vytvoriť mocnú agrárnu a slovenskú enklávu. Bol majstrom pera i politikom európskeho formátu.

Aj vďaka tomuto priateľstvu vrstovníkov sa detronizácia sedliackeho kráľa nekonala.

VĎAČNÝ ÁCHIM PÍŠE: Milý Endre, konečne sa cítim opäť slobodný, vari aj mocnejší ako predtým. Ďakujem Ti za vzácnu podporu na súde. Och, Ty spevák ľudu bitého, vydumaj pesničku, od ktorej raz budú tie ich falošné pravdy horieť. A teraz sa mi chce zvolať: Hor sa, sedliak, zastav exekútorov i nepravosť!

Ivan Bílý: „I“ – ako muž, ktorý sa všetkých hriechov zbalil, digitálna kresba, 2017

Áchim a jeho najbližší spolupracovníci sa presvedčili, že sú mocnejší ako kedykoľvek predtým. Ich stúpenci sa grupovali z celého Uhorska, a preto celouhorským bol aj snem, ktorý sa konal v Békešskej Čabe v júni 1908. Zúčastnilo sa ho 697 delegátov zo 403 dedín a miest krajiny.

BRATIA, reční Áchim, vitajte v srdci Dolnej zeme. Vítam medzi nami zástupcov opozičných strán. Vítam bratov Nemcov, Rumunov, Chorvátov, Srbov. Každý môže hovoriť vo svojom rodnom jazyku. Sedľač sa dorozumie. A na čom sa uzsnesieme, to aj vykonáme. Kto sa vopred obáva, nech radšej odíde.

Už cez prestávku v zákulisí rokovania sa strhla mela.

Andráš, komu patrí tvoja strana?

Všetkým, čo ju potrebujú.

Už tu chýba len cigánčina.

Nie reč je dôležitá, Šándor, ale ciele.

Delegáti spali po čabianskych rodinách, spoznávali sa po starostiach, lebo tie mali podobné.

Na tábore ľudu bol hlavným rečníkom Hodža:

Hocijakí šovéni žijúci z mozoľov ľudu si zobrali do hlavy, že vás, Čabanov, premelú na Maďarov. Mýlia si zrno s človekom.

Smiech.

Fundamentom krajiny je sedliak. Ten musí mať toľko práv, koľko mu podľa zásluhy patrí. Nie ste osamotení, Čabania. V Uhorsku žije poltresta milióna Slovákov. Tí všetci cítia s vami.

Krátko po kongrese sa konali voľby. Z desiatich miest v mestskom zastupiteľstve deväť získali stúpenci sedliackeho kráľa.

Koaličná vláda vyplašená z volieb odsudzuje aj roľnícky snem. Nazýva ho babylonským pomätením jazykov i cieľov. Na nevďačné Zátisie vyslali desiatky „neviditeľných“ agitátorov s plagátmi, karikatúrami a nactiutrňhačskými článkami uverejnenými v novinách Pesti Hírlap a Népszava o parazitovi Áchimovi. Oprášili nevyužitú tromfy z varadínskeho procesu, vykutrali a zveličili jeho avantúry a pikantné dobrodružstvá. Informácie dodávala honorácia v Čabe, ktorú odstavili vo voľbách. Osobitne usilovný bol advokát Zsekely a všadeprítomní Zsilinszkovci.

Predajní novinári, ktorí na Áchima kydali nepravdy, odopreli mu brániť sa. Sedliak Áchim však ani tentoraz nezaprel v sebe tvrdú náturu. Siahol na svoje posledné úspory, na vrecia pšenice i tabaku, ba zašiel aj do banky po pôžičku – len aby mohol kúpiť stoličné noviny. Keď ich vlastnil, ohlasoval sériu článkov pod názvom Čabianske fotografie. Prvý obrázok mal čitateľom priblížiť manieru rodiny Zsilinszkovcov.

V MESTE ZVONIA ranné nedeľné zvony. U Áchimovcov búchajú na zavtorenú bránu Gábor a Endre Zsilinszkovci. Chromý Matej Vician vyšiel na verandu, bránu otvoril, veľkomožným pánom sa hlboko uklonil. Čo si, prosím, želáte?

Chceme hovoriť s gazdom. Kde je?! I keď otázku vystrelili ako vyhrážku, Matej v rukách bratov nevidel nijakú zbraň. Odpovedá popravde: Písali dlho do noci. Možno ešte spia.

Ustúp, my si ho už zobudíme.

To nie, páni, to nemôžete, nesmiete. Odstrčený Matej kamsi odkrivkal, bratia vytiahli pištole a vtrhli do bytu. Zo spálne zazneli štyri výstrely, volanie o pomoc, stonanie a nato tupý pád.

Rata, rata, vyvoláva Matej z verandy, cez ktorú prebehli bratia.

Kristepane! skričí Ilka, pribehli aj deti a nechápu, čo sa robí.

O desiatej hodine sa začínajú vo veľkom evanjelickom kostole služby Božie. Chlapi postávali pred kostolom, ženy hľadeli na kňaza, no všetci mysleli na svojho ablegáta. Medzi kostolom a nemocnicou pendlovali dobrovoľné spojky so správami o pacientovom stave. K poslancovi privolali štyroch lekárov: Remenára, Sameka, Vassa a Weisza. Z tela mu vyoperovali štyri guľky. Po operácii sa na chvíľu prebral a stonajúc sa spýtal: Kde je Ilka? Zavolajte deti!

Ondrej, preboha, kvíli žena a prosí deti, aby sa vrátili na chodbu.

Vstal som z postele. Obliekal som sa, keď vtrhli do dverí. Ani obrátiť som sa nestihol... Ihneď strieľali... Videl som ich v zrkadle... Aj seba som videl... umierať... vraví z posledných síl.

Videl ich v zrkadle. Aj seba videl v zrkadle umierať! Nesie sa mestom. Matej Vician sa s vrahmi rozprával. Aj so žandármí sa už rozprával... Novšie a novšie chýry letia Čabou, no nik nechápe, prečo tak provokatívne strieľali, keď ich v meste každý pozná. Chceli vraždiť? Nestratili nervy? Alebo si povedali – hop, alebo trop! Horšie už byť nemôže. Chcel zničiť našu rodinu – už ju nezničí. Predbehli sme sedliaka.

Súdnejší uvažovali inak. Vrahov odsúdi aj vlastná kasta. Bude sa od nich dištancovať. Kto sa chce honosiť priateľstvom s vrahmi?

Zhrčeným ľuďom pred kostolom i špitálom trhali nervy protichodné zvesti: žije, skonáva... Alebo už skonol? Keď padlo slovo umrel, ktosi zvolal: Kde sú vrahovia? Kam sa podeli?!

Sú v Gyule. Tam ich zočili.

Aj tu sa majú u koho ukryť. Čo robia žandári?!

Premýšľajú, či ich lapať. Sviniari!

Prečo ich nelapíme a neobesíme sami?

Ludia dobrí, spamätajte sa, rúhate sa Bohu pred kostolom.

Bolí nás to, mrzí... Sme nešťastní – prichádza sa kňazovi a ľuďom ospravedlniť aj skrz-naskrz preľaknutá honorácia.

Mesto oboch bratov – známe persóny – poznalo. Obaja vyhľadávali súboje už ako husári, odjakživa patrili medzi vystrájajúcu zlatú mládež. Ako džentríci sa nestratili ani v Pešti. Gábor sa už raz preriekol aj vo Fiume: Uráža ma jeho tieň, sedliacky ksicht, čižmy, všetko. Ak nezmizne na salaš, skončí zle, veľmi zle.

V nedeľu 13. mája 1911 o trinástej hodine Ondrej Áchim zomrel.

Vrahovia sa obávali hnevu ľudí, a preto sa už v noci prihlásili žandárom. Vypočúval ich rotmajster Fekete a jeden z jeho mladších kolegov. I keď sa vrahovia zaprisahávali, že strieľali v sebaobrane, žandári podali návrh na väzbu. Neskôr, keď sa na vraždu zabúdalo, žandárov odsúdili na tri mesiace pre krivé obvinenie. Po odpykaní trestu ich prepustili z väzenia a na slobode z práce.

Vrahovia zostali nepotreštaní.

Dvadsaťpäťtisícové smútočné zhromaždenie kľačí a načúva trúchlloreči farára Pavla Koreňa:

V najkrajšej sile a v najkrajšom kvete tela i ducha i nám posledné vale dáva. Nášho duchovného obra Samsona ni slovom, ni perom premôcť nevládali. Filištínski ho pripravili o život prekliatym zbrojom. V šialenosti svojej však nehútali, že aj mŕtvy je pre nich nebezpečnejší než živý. Pozabudli na znak Kainov, čo im na večné veky na čele zostane.

Kedykoľvek náš Áchim rozprával, tisíce mu načúvali, na jedno slovo jeho celý tábor razom ustanovili. Nikdy však toľký tábor ľudu sa nezišiel ako dnes, pri jeho rozlúčkovej reči, keď už ani slovka nám nepovie. Nechýba tu vari ani jeden z jeho priateľov, ba prišli aj protivníci jeho a priateľmi sa stali. Bo tých, čo so životom svojím získať nevládal, získal si smrťou svojou...

Trúchlloreč kňaza sa mení na posolstvo, poschodení ľudia na tábor ľudu.

Kto ho špiní, sám seba špiní, kto ho bantuje, sám seba bantuje, vyznáva sa chorý básnik Ady.

ONDREJ ÁCHIM má v Békešskej Čabe svojím menom pomenovanú ulicu a modernú časť mesta. Ako jediný dolnozемеc má v rodnom meste tri pamätníky. Na mieste rodného domu, pri tichej rieke Kereš a na hlavnom cintoríne, kde mi Stanko báči vravieval: Najkrajší pomník si vystaval sám – v srdciach ľudí na Jaminách.